

ՆՈՐ-ԴԱՐ

№ 7 ՎԵՏԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ Հարաթ 21 Յունվարի

1889

Հարաթ 21 Յունվարի ՎԵՏԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ № 7

Տարեկան 10 ռուբլի, վեց ամիսը՝ 6 ռուբլի, երեք ամիսը՝ 3 ռ. 50 կ., ամիսը՝ 1 ռ., Հատուկ 5 կոպեկ:
Բաժանորդ դրուում են Թիֆլիսում միայն խմբագրասանը:

Խմբագրությունը հասցեն՝ Тифлиса. Редакция «Нор-Дар»
կամ Tiflis. Rédaction «Nor-Dar».

Խմբագրասանը բաց է ամեն օր (բացի տոհմ օրերից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Խմբագրությունը բացվում է ամեն օր 9-ից մինչև 2-ը, բեկիմների համար կոմպոզիտի:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջնորդողը — Մեր ժողովրդի առողջապահության մասին Գ. Գանուցումն:
Քրոնիկոն. — Լուսերը, Նամակ խմբագրելու, Հեղեղը Ղալարում, Տոնա-ճառը գեղեցիկ, Թիֆլիսի հայ-կաթո-լիկ համայնքը:
Թիֆլիսի կոնստանտինյան — Ալեք-սանդրապոլ:
Քաղաքական. — Քաղաքական լուսերը, Խառն Լուսերի:
«Նոր-Դար»-ի հեղինակները:
Տեղեկատվություն:
Յայտարարություններ:

Թիֆլիս, 20 յունվարի 1889.

ՄԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱՌՈՂՋԱԿԱԳ-ՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մեր ժողովրդի առողջապահ-մուծեան մասին մեր գիտողու-թիւններն անելով, վերջին առաջ-նորդողում կամեցանք հրաւիրել ընթերցողի ուշադրութիւնը մեր կեանքի մի նշանաւոր երեւոյթի վրայ, որ պիտի ցոյց տայ, թէ ինչ-պէս մեզանում մարդիկ անխղ-ճաբար վարակուած են իրենց նման մարդկանց, շատ առողջ ընտա-նիքներ թշուառութեան մէջ ձը-գում և այդպիսով ոչ թէ միայն ներկայ՝ այլ և յետագայ սերնդի վատառողջութեանը նպաստում լոկ մի քանի լուրջութեամբ:

Այդ երեւոյթի մասին խօսելուց առաջ դառնանք մեր երկրում յայտնուող հիւանդութիւններին:

Մեր երկրում հիւանդութիւննե-րը զանազան են լինում. կան հի-ւանդութիւններ, որոնք շատ հը-նուց յայտնի են մեր ժողովրդին, կան և այնպիսի հիւանդութիւն-ներ, որոնք համեմատաբար նոր են: Թէ հին և թէ նոր հիւան-դութիւնները կարելի է բաժանել երկու տեսակի. հիւանդութիւն-ները դիպչող, վարակիչ են, այսին-քըն հիւանդից դիւրութեամբ ան-ցընում է հիւանդութիւնը առողջ մարդուն, կամ չէ անցնում. այս վերջին գէպըսում հիւանդութիւնը դիպչող, վարակիչ չէ:

Բացի այդ, հիւանդութիւնները իրենց հետեանքներով տարբերուած են միմեանցից: Կան հիւանդու-թիւններ, որոնք թէպէտև դիպչող են, ինչպէս Խոլերա, բայց նա այնքան «խորհուած» չէ, որովհետև նրանից ժողովուրդը արդէն երկիւղ չունի, իսկ Խոլերա, Բուբոն, օրինակ, շատ «խորհուած» են, նրանցից շատ վախենում է ժողովուրդը: Ինչ վերաբերում է Խոլերային, դա արդէն սարսափ է ձգում ժողովրդի մէջ: Բայց եթէ մեր ժողովրդի այժ-մեան կեանքին հետեւելու լինինք, կը տեսնենք, որ մեր ժողովրդի մէջ գոյութիւն ունի մի հիւան-դութիւն, որ զնալով զօրանում է, անձայն և առանց աղմուկի ծաղիկից էլ, խօշորայից էլ աւելի զոհեր է տանում:

Այդ հիւանդութեան աւելի սար-սափելի, աւելի վտանգաւոր կողմն այն է, որ նա իւր գոյութիւնը չէ յայտնում, նրա վրայ ուշադրու-թիւն չեն դարձնում, որովհետև ինքը՝ այդ հիւանդութիւնով վա-րակուած մարդը իրեն հիւանդ չէ ճանաչում և չէ կամենում, որ ի-րեն հիւանդ ճանաչեն:

Այդ հիւանդութիւնը — բարա-կացան է, կամ, ինչպէս թրքահա-յերն ասում են՝ Թոքախտ:

Բարակացանը, մեր կարծիքով, ամենից վտանգաւոր ցան է, ո-րովհետև նա վարակիչ լինելով հանգերձ, նրա դէմ այն միջոցները չէ գործ դնում, ինչ որ գործ են դնում միւս վարակիչ ցաների դէմ:

Այսպէս՝ Գիշեր, Ծաղիկ, Խոլերա, հիւանդը իսկույն ընկնում է գետնի վրայ, պարկուած է անկողնում ան-օգնական և իսկույն յայտնում է, թէ բանը ինչու է. այդպիսով մարդիկ միջոց ունին իրենց պահ-պանելու այդ վարակիչ ցաների դէմ, միջոց ունին զգոյշութիւն գործ դնելու, այն ինչ բարակա-ցանի վերաբերութեամբ այդ կա-րելի չէ ասել: Բարակացանը մո-գայի ցան է. նա զուգուած, պըճ-նուած, ուրախ և զուարթ գէմ-քով ազատ մուտք ունի ամեն տեղ, ժողովներում, երեկոյթնե-րում, խնջոյքներում, ամեն տեղ կը հանդիպէք նրան — և իրաւունք ունիք նրա մեկնած՝ ձեռքը չ'ըն-դունելու, կարող էք նրա հետ չ'ընդունելու, կարող էք նրա հետ չ'առնելու, մինչև անգամ մէկ բաժակից չ'խմելու... ոչ, կարող չէք. ուրեմն մնում է ձեզ քա-ղաքավարութեան, բարեկամու-թեան անունով ինքներդ էլ վա-րակուէք և ձեզ մօտիկ բարե-կամներին էլ վարակէք նոյն գաղ-տաղովի ախտով:

Իսկ նստած էք ժողովարանի դահլիճում. Ծաղաւել էք. «այ տղայ, մի բաժակ ջուր բեր»: Ծառան մա-տուցարանի վրայ դրած մի բաժակ ջուր է բերում և դուք դատար-կում էք բաժակը՝ Ծառային ձեր շնորհակտութիւնը յայտնելով: Բայց իմացէք, որ Ծառան մինչև որ ջուրը ձեզ կը բերէր, ճանա-պարհին ջուրը տեսաւ բարակա-ցանոտին մէկը, վերցրեց բաժակը և խմեց: Ինչ կարող էր իմանալ Ծառան կամ ինչ կարող էր անել. նա կիսատ բաժակի վրայ իւր ձեռ-քի դրաֆինից ջուր աւելացրեց և դուք խմեցիք: Զեր ծառաւոր յա-գեցնելուց յետոյ, անտարակոյս, դուք կը կամենաք ընթերել: «Ո՛ր-տեղ է Ծառան», — այ տղայ, պատ-րաստիր սեղանը, ո՛ր է դանակը, պատառաքողը, գէպը... Ծա-

ռան իսկույն պատրաստում է ա-մեն բան, դրացի սեղանից դրու-տում, ծալում է սալֆետը և բե-րում գնում ձեր առաջ: Ահա կերակուրը, և դուք վախում էք: Բայց իմացէք, որ այն դանակը, այն պատառաքողը, այն գէպը, որ դուք էք գործածում, մի փո-քրը առաջ հիւանդութեան վեր-ջին շրջանին հասած մի բարա-կացանու հիւանդի ձեռքումն էին. այն սալֆետը, որով դուք այժմս ձեր շրթունքն էք սրում, մի փոքր առաջ նոյն հիւանդն էր իւր շրթունքը մեծ հաճոյքով սրում...:

Բարակացանը հետզհետէ տա-րածում է մեր մէջ և ամեն օր զոհեր է տանում:

Մենք այնպէս ենք հաւատա-ցած, որ այդ ցանով մեռնողների նշանաւոր մասը ուրիշներից են վարակուած:

Հայաստանի մի առողջապահ մշակ մարդ, գալով Թիֆլիս աշ-խատանքի համար, առաւօտը կա-նուխ վեր էր կենում կացինը վերց-նում, մեծ քանակութեամբ փայտ կտորում, հաւաքում, դարում և կէս օրին ուտում հացը այն-պիսի ախորժակով, ինչպիսին մի-այն հայ մշակը կարող է և յետոյ դարձեալ բանում և զիշերը չոր անկողնի մէջ պառկում և անուշ քնում, որպէս զի նոյնը շարու-նակէ միւս և հետեւալ օրերը: Մի օր մեր մշակը իրեն վատ է գոյում. գլուխը սկսում է ցաւել, ծնկնե-րը դողում են: Գնալով այդ փո-փոխութիւնը աւելի զգալի է լի-նում: Մի քանի օրից մեր մշակի կարմիր թշերը դուրսաւում են, ուտելու ախորժակը կորցնում է, իրեն վատ է գոյում, ամբողջ մարմ-նով թուլացած է, կացինը վար է ընկնում ձեռքից:

Կանչում են բժշկին, հարցու-փորձ են անում և իմանում են, որ մեր հայաստանցի մշակը իւր չոր անկողնի փոխել է և կակուղ, փո-փուկ անկողնի վրայ է պարկուած: Ետեւում տուել են նրան Զօ՛ք ըրուցիով փափուկ և փառաւոր ան-կողնի բարձով և իւր ամեն պարտա-գանեցով. ինչու չառնէ խեղճ մշակը, միթէ նա միայն զրկուած պէտք է մնայ փափուկ անկողնից, մանաւանդ որ շատ արժան է:

Հետախուզութիւնից յայտնում է, որ այդ փառաւոր և «քօք» ան-կողնը բարակացանով հիւանդի անկողնի է եղել:

Այլում են անկողնի և հայ մշակը իւր հօգէ բո՛ւք — գլուխը լաց լինելով, այնուհետև քնում է չոր անկողնի մէջ և զարթնում է ասել թէ վերափոխուած. նա ա-ռողջանում է: Լաւ ժամանակին

հասաւ նրան օգնութիւնը:

Վերը մեր արած գիտողութիւն-ներից տեսնում ենք, որ բարակա-ցանը վարակիչ ցան է և աւելի վտանգաւոր. որովհետև նա գաղ-տաքով է յայտնում և նրա դէմ կարելի չի լինում գործ դնել այն միջոցները, որոնք գործ են դրն-ւում միւս վարակիչ հիւանդու-թիւնների դէմ:

Բայց միթէ այդ մեզ իրաւունք է տալիս անտարբերութեամբ վե-րաբերուելու գէպի այդ վտանգա-նոր ցանը, միթէ մենք ոչ մի մի-ջոցի չպէտք է ձեռնարկենք այդ ցանի դէմ կռուելու համար: Եթէ անգոր ենք, եթէ չգիտենք մենք նպատակայարմար միջոցներ գործ դնելու այդ ախտի դէմ, միթէ իրաւունք ունինք գիտութեամբ այդ ախտի տարածելուն նպաս-տելու — մի քանի ըուրիներ հա-մար:

Ահա թէ ինչ երեւոյթ է, որի մասին մենք վերը ակնարկեցինք: Յայտնի է, որ հասարակ, խեղճ ժողովրդի մէջ էլ սովորութիւն կայ աղջիկը մարդու տալու համար Բո՛քիս պատրաստելու հայ կինը, հայ մայրը, միևնոյն է թէ ինչ գասակարգի էլ որ պատկանում լինի, ամենից առաջ նա արեւելի է, սիրում է ճոխութիւնը, սի-րում է զուգար, կերպար, մախ-մուրը, մետաքս... Ահա ձեզ ար-հեստաւորի մի ալիքի կին, որ իւր մատի ծայրով գիշեր ցերեկ աշ-խատելով մեծացրել է իւր միսու-ճար աղջկան:

Աղջիկը արդէն 15 տարեկան է, սիրուն աղջիկ է. փեսացուն պատ-րաստ է, չինար լոյով, արհեստա-ւոր է, լաւ տղայ է. մեր լոթին բա-ժինք էլ է ուզում ի հարկէ: Այլին հաւաքում է իւր խնայողութիւնը և փողոց է դուրս գնում, որպէս զի առնէ, պատրաստէ բաժինքը: Ետեւում պիտի կատարուի այլի կնոջ իշխան: Նա մտածում է իւր փեսային շլացնել, իւր աղջկան ու-րախացնել. «ախ, մէկ իմ սիրած աղջկանս պտակեմ, մետաքսի և աւալանի մէջ տեսնեմ, փափուկ բարձի վրայ աղջկանս և փեսա-յիս պարկեցնեմ և օրհնելով ա-սեմ. «որդիք, մէկ բարձի վրայ ու-րախութեամբ ծերանաք», աւելի էլ ինչ կուզեմ... այսպէս է մտա-ծում այլի մայրը. բայց փողը պակասում է՝ մագաղաններից թանկ մետաքսները, փափուկ բարձերը, առնելու համար: Օգնութիւնը վրայ է հասնում. նրան ասում են, որ այս ինչ մեծատան աղջիկը ծը-նողականից յետոյ մրտելուց յա-նդականից յետոյ մրտելուց յա-նդակ մեռել է և նրա բաժինքը արժան ծախուած է: Դրացիները

խորհուրդ են տալիս առնելու. համ էժան է, համ մեծատանից է, աւելի էլ ինչ կուզէ:

Այլին վազում է և մանում մեծատան պատշգամբը. նրան ըն-դունում են և Բո՛քիս օգնութեամբ և արժան գիտալիս են նրան իրենց մեռելի բաժինքից, որովհետև «շատ զարդից չեն ուզում, որ տանը մնայ հանգուցեալի բաժին-քը, ախար լիշատակ է և ալիք»: Այլի կինը համարձակում է հարցնել, թէ ուրիշ հիւանդութիւն խօ՛չ են ունեցել մեռնողը:

— Այդ ասելու խօսք է, միթէ լայիկ է մեզ, տարէք, տարէք, օգ-տուեցէք գէպից, 300 ռուբլիով չէք ճարիլ գրանից հասարակը, ինչ որ տանում էք 150 ռուբլիով...:

Այլի կինը հանում է իւր մա-տի ծայրով հաւաքած փողերը, վճարում է և «բոխան» կապում և սիրտը լիքը ուրախութեամբ հեռանում:

Արհեստաւորը պատկուեցաւ. այ-րի կինը նշարանը զարդարել է. անկողնի սիրուն, սպիտակ, մա-քուր, կապոյտ մետաքսէ վերմակը ձգած... ոչ, ինչ ուրախութիւն, ինչ ցնծութիւն:

Մի տարի չանցած երիտասարդ զոյգը հիւանդացաւ, նախ մէկը, յետոյ միւսը և երկուսն էլ — մեռան:

Որդեկէր մօր ձեռքով պատրաս-տած գեղեցիկ անկողնի սիրած գուռակի և փեսայի գերեզմանը դար-ձաւ:

Այսպիսի գէպերը շատ են կրը-կընում մեր արդի կեանքում, ա-մենանոր պատմութիւններ գիտենք մենք և նորագոյնը բողբի բեր-մունքով չլաւորուեցաւ, որովհե-տև բաժինք պատրաստող մօրը զգուշացրին և աղջիկը հաստատ մահից ազատուեցաւ...

Միթէ այս անխիղճ արարքների դէմ տոնելու միջոցներ չկան, միթէ բժիշկների պարտաւորու-թիւնը միմիայն բէշեալ գրելն է և երբ հիւանդը մեռնում է — տալ մահաւան վկայութիւն...:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Թերթիս բազմաթիւ բաժանորդ-ների ուշ բաժանորդ գրուելովը խմբագրութիւնս ստիպուած է շատ բաժանորդների հասցէները գրել տալ, մինչև որ կը տպուին: Այդ-պիսով հին և նոր հասցէները խառնուած են և պատահում է, որ միևնոյն բաժանորդը երկու օ-րինակ «Նոր-Դար» է ստանում: Որպէս զի Թերթիս խմբագրութիւ-նը ի զուր տեղը աւելորդ վնաս-ներ չկրէ և բաժանորդը կանոնա-ւորապէս կարողանայ ստանալ ի-րեն հասանելի համարները — խընդ-րում ենք, որ ներկայ 1889-ը

Թուականին «Նոր-Գար» ստանալ ցանկացողները շտապեն բաժանորդ գրուել, եթէ չեն կամենում, որ դադարեցնենք համարների շարունակ առաքումը:

Ք Ր Ո Ն Ի Կ Ո Ն

ԲԱՍՏԱԼԻՑ.—Մօտերք խոր-վերապի վանքի միաբանութիւնը մի խնդրագրով դիմել էր Բազու գերագնիւ Գէորգ աղա Լալայեանցին, խնդրելով 500 ռուբլի, որպէս զի այդ գումարով կարող լինին վանքի համար ջուր հանել: Աղա Լալայեանցը յարգելով միաբանութեան խնդիրը, 500 ռուբլի պատուով ուղարկեց Ս. Էջմիածին՝ Ս. Սնորհի անդամ Գերասիմով Թադէոս արք-հայրապետին, որ նորին սրբաշնորհութեան իւր կարգադրութեամբ յիշեալ գումարը գործադրէ խոր-վերապի համար ջուր բերելու:

Սոյն 1889 թուին արհեստագիտական և տեխնիկական ուսումնարաններ բանալու համար, լուսաւորութեան միջնորդութեան կողմէն, Կարգադրութեան յանձնարար է 265,000 ռուբլի, իսկ համարաբաններու եղած գիտակրթական հաստատութիւններն օժանդակելու համար, մայրաքաղաքի Թերթերի տեղով, 250,000 ռուբլի:

Պետական կառուածների միջնորդութիւնը կուրսիկ նահանգում, մայրաքաղաքի Թերթերի տեղով, առաջին անգամ բանալու է պարտիզպանութեան յարցը, գիտական պարտիզպաններ պատրաստելու համար:

ԲԱՍՏԱԼԻՑ.—Այս գիւղը գտնուում է Շամախու արևմտեան կողմում, 25 վերստ հեռավորութեան վրայ. ունի գեղեցիկ ու մաքուր օդ և մաքուր ջուր, որ բոլորում է մի ահագին բլրի ստորոտին և խողովակներով գալիս է գիւղ և շինած աղբիւրներից դուրս հոսում: Այդ բլրի ստորոտի մէջ կողմը գտնուում է հանքային ջուր, որ կուտում է «Բաղուր» տաք ջուր: Հիւանդ մարդիկ ամառը հարկւրներով են գնում և շատ էլ գեղեցիկ տեղ է գոյաբանական համար:

Բասթային առաջին թրքաբնակ գիւղըն է Շամախու գաւառում, ունի մօտաւորապէս 350 ծուխ Գիւղացիները գտնուում են շատ աղքատ գրութեան մէջ, որովհետեւ վարելու հող չունեն, եղածն էլ վարել չէ լինում—տեղն անտառ է, իսկ անտառն էլ արքունական լինելով, թող չեն տըրում վարելու համար: Գիւղում կան հարուստ վաճառականներ, որոնք ունին երկու երեք մետաքսի գործարաններ: Յայտնի է Բասթայի ձողը, որ գործում են այս գիւղում: Այդ գործարաններում բանում է Բասթայի աղքատ դասակարգը չնչին վարձով: Այս գիւղում արգէն սովը տարածուել է. ձմեռուայ պաշարը վերջացել է և աղքատ դասակարգը սպրիւն ու մի միջոց չունի: Այս օրերս այստեղ սովից վախճանուց մէկ մարդ, որ երեք օր սոված է մնացել, ուտելու ոչինչ չէ ունեցել, դիմել է ուրիշներին, բայց մերժել են նրան:

Ամեն տարի գիւղացիք օգոստոսին են իրենց միգրելը, բայց այս տարի այդ էլ չէ հղել:

Ռուսաց կայսերական էլէքստրոսիկանիկական ընկերութիւնը քննում է Ռուսիայում էլէքտրոսիկանիկական ուսումնարան բանալու խնդիրը: Մօտերքս կազմուել է մի էլէքտրոսիկանիկական ընկերութիւն, որը, մայրաքաղաքի Թերթերի տեղով, մաս-

դիւ է էլէքտրոսիկանիկական արհեստանոց բանալու:

Ներկայ տարւոյն զինուորական վարչութեան հիւանդանոցներում և տեղական բուժարաններում պէտք է հիւանդների համար ընթացարան-գրադարան հիմնուի, ամեն միին համար պետական գանձարանից տարեկան 25—100 ռուբլի նպաստ տալով: Գրադարաններ պետի կազմուելն այն բուժարաններում, որոնք «Руч. Враб.» ի ասելով, 50 հոգու տեղից աւելի տեղ ունին:

Վարչաւայում կրթութեան կանանց մի խումբ, ցանկանալով պարտիզպանութեամբ պարապել, այդ քաղաքում բաց են անելու այգերանական մեծ ուսումնարան, բացառապէս կանանց հսկողութեամբ: Ուսումնարանը, «Вар. Днев.»-ի ասելով, պետի կառավարէ մի փորձառու պարտիզպան տղամարդ, մինչև կին պարտիզպան գրութեանը:

ՄԵԾԱՐԳՈՑ ՊԱՐՈՆ ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

Սնանկութիւն, որ ես բացարձակապէս հրաժարուել էի մեծարանքի դեմ իմ քսանհինգամեայ աննշան գործունէութեան բնական գրականութեան վերաբերութեամբ, իմ սիրելի հայրենակիցներից շատերը այսու ամենայնիւ պատուեցին ինձ շնորհաւորական հեռագրերով, ուղղածներով և մասնաւոր նամակներով:

Իմ ստացած հեռագրերին ես ամենից առաջ պատասխանեցի հեռագրով: Բայց յիշեալ ուղղածները և նամակները դեռ ևս մնում են անպատասխան:

Նրանց բովանդակութիւնը, ոճը, ձևը լցնում են հոգիս բեր բերկրանքով և ես խոստովանում եմ, որ անկարող եմ նրանց մի առ մի պատասխան հիւսել իմ թույլ գրչով, նամանակնոր որ պարտաւարութեանս գործերը ինձ զբաղում են հարկաւոր օրականից:

Ուստի թող ներեն ինձ իմ անբեր բարեկամները, եթէ ես լրագրութեան միջոցով միայն արտայայտուել եմ նրանց իմ խորին շնորհակալութեամբ:

Խնդրում եմ, Մեծարգոյ Խմբագրապետ, ընդունել անկեղծ յարգանքս հաւաստիքով:

Գարրիկ Ստեղծական 20 յունվարի Թիֆլիս:

ՀԵՂԵՂԸ ՂԱԼԱՐՈՒՄ

Դանր աղէտներն և ձգնաժամները, կարծես Գամբուիայի սուրի նման, կախած են Ղալարի գլխին: Ահա անցեալ դիկա. 10-ին տաւրը զոդանջիւր բարձր զանգակատան նոր աղէտ էր գոգում, առանց այն էլ բաղդից հալածուած, ազգայնականութեանը դանդաղների տուր մեղեդիներին հիւսելու էին Ժողովրդի յուսահատ ձայնը՝ հիւղեղ... Հիւղեղ... յուսահատ ձայնում էր հարուստ կալուածատէրը, որովհետեւ անողորմ ջուրը վերապի նման պիտի կանէր նրա մշակութեան այգիները... Հիւղեղ... գոչում էր հասարակութիւնը, որովհետեւ կատաղի թեթեւ պիտի լցնէր, բացի այգուց, նրա ստան ու խոհանոցը... Վերջապէս հիւղեղ... յուսահատ արտասուում էր խեղճուկը, որովհետեւ վերկուելով իւր վախճանի, պիտի մնար անապատային իւր մերկ, անթիւ ձառուկաների հետ 15—20° ցրտում: Եւ քանի որ այդ սիրտ մաշող հաւառները թնդացնում էին օդը, քանի որ դեռ մերձեք քնած էին, ահա ան-

խօս թշնամին հասաւ քաղաքի արևմտ-հիւսիսային ծայրը և լցնելով անցեալ հեղեղներից առաջացած փոքր, վտանգ էր սպառնում քաղաքին:

Հիւղեղ առաջացել էր ցրտերից. Թեթեւ հոտանքի առաջը ստուել էր աստիճան առ աստիճան և սառուցները կուտակուելով իրար վրայ, ջրի հոսանքին արգելք էին դրել, այնպէս որ ջուրը ուռչելով, սկսեց ամբարկակներից ցած թափուել ահագին ոյժով (ամբարկակը ջրից բարձր է 1—1½ սաժէն) և ապա քանդելով ամբարկակը, սկսեց ջուրը հոսել երկու զառ խորութեամբ և ուժով սաժէն լայնութեամբ, բոլորովին ողողելով մօտակա այգիները և հասաւ վերոյիշեալ տեղը: Քաղաքացիները բուռն ոյժով խկոյն փոսի շուրջը ամբարկակներ շինեցին, գոնէ քաղաքը մի կերպ փրկուի համար, բայց ձեր, բոլոր ջանքերը դուր անցան և դիկա. 11-ի առաւօտեան ջուրը ողողում էր քաղաքը: Արգէն դիկա. 10-ի երեկոյան բեռնած սալերը սգակառքի նման ծանր ձգում էին շարքերով քաղաքի փողոցներում—այդ Ժողովուրդն էր տեղափոխուել մի թաղից միւրի: Դանր տեսարան էր այդ անբաղդների քուր անտանիկ ցրտերին, սակայն սպաւորութիւնը ևս ծանրացաւ, երբ 11-ին ջուրը սկսեց ողողել քաղաքը: Կանգնեալ բոլոր յոյսերը կորուհեցան և փախչող փախչող ընկաւ: Սարսափելի էր իրարանցումը: Բոլորովին մեռած փողոցներում կառքերի քուրեր շատութիւնից երթեկուցութիւնը դժուարացել էր, բազմաթիւ սալերի անկարգ ձուռնիւնը, կարասիների դղրոցը, երեխաների ձիւղ և զանգակների ստէպ հնչիւնները վերին աստիճանի շփոթ էին ձգում Ժողովրդի մէջ: Կգում էին, որ շուրջը մի սարսափելի օրհաս է կատարուել, մի դժոխային խոսք է պատկերանում, զգում էիր ինչպէս ըստէ առ ըստէ քանդուել է քաղաքը, ամայանում են հորիւրաւոր աներ և փախչում է Ժողովուրդը թշուառութեան ձեռքից... մինչև անգամ պաշտօնակ. հաստատութիւնները մտադրուեցան գաղթել քաղաքից: Նրանք, նրանց, որոնք մի քանի կապէի փող ունէին, կարողանում էին սալեր վաճել տեղափոխուելու համար: Բայց թնջ անէր չքաղաքը, որ ու փող ունէր, ոչ էլ տեղափոխուելու տեղ, մանաւանդ որ անխիղճ սալապուները մարդկային թշուառութիւնից ևս օգուտ քաղել ուզելով անասելի գներ էին պահանջում տեղափոխուելու, և զրա հիւանդներն այն եղաւ, որ շատերը տները դատարկել չկարողացան, բոլոր ինչքերը ջրի մէջ մնացին և իրենք մեռնացին մերկ, առանց մի ծածկիւնքի 15—20° ցրտում: Կատարելով թշուառութիւնը լրացնում էր այդ ցուրտը, որը պատճառով բանեւ անկարելի էր դառնում, ձիւ ու ուղեքներ, որ սառնում, փայտանում էին: Բանողները միտում, սկիւրանում էին և հնցեց այդ ցրտերի շուրջին է, որ մինչև օրս պատահուածքը չեն կարողանում փակել: Նմանելով, որ մօտ 8000 ռուբլի միջոցին քաղաքացիներն, երկու անգամ փորձ արին փակելու, բայց զուր ջանք և անօգուտ վնասակա, նորից ամբարցում ձողերը, ինքները սրբեց, տարաւ ջուրը և այժմ աւելի խորութեամբ և լայնութեամբ է վազում (12—15 սաժէն լայնք): Ուրեմն՝ այսօր ամիս է և զարձեալ ջուրը անարգել վազում է: Այն, վազում է և նորանոր թշուառութիւններ, աւերումներ է առաջացնում... քաղաքի արևմտ-հիւսիս. մասը ողողելուց յետոյ, այժմ օր առօր անընդհատ ողողում է հարիւրաւոր այգիները: Կան այնպիսի մարդիկ, որոնք միանգամից և անց են կրկնել

և այգուց: Կան և, որոնց տանեակ, հարկերեակ տակաւներով գնինները ջրի տակ են: միջոց չունին սառուցը կտրելու և հանելու: (միայն հարուստ գնեկավաճառներից մէկը կարողացաւ սառուցը կտրել և մօտ 12,000 տակաւ գնինի «Գրգի»): (գնեկ պահեստներ և գործարաններ անգամ զոհ գնացին ջրին: Ի հարկէ, այդ բոլորից յետոյ թնջ կարելի է սպասել, եթէ ոչ ամենադառն աղքատութիւն, ամենատառապելի օրեր Ղալարի համար: Մինչև օրս ցուրտը քանի գնում, սաստկանում է. վառելափայտը սաստիկ թանկ է և մինչև անգամ չէ գտնուել, և ներկայումս տներն պակասութիւն է զգացնում: Այն տները, որոնք առաջ անպատասխանութեան, հրեւոթեան պատճառով թողուած էին, այժմ՝ դրանց մէջ այս սառնամանքներին տանեակներով ձկների նման անուած են ջրից աղատուածները... Աղէտը սարսափելի է: խեղճութիւնը վերին աստիճանի... Ինքս անձամբ շրջել ու տեսել եմ այդ ցրտատար, մերկ և իջող գէմերը... ճրտեղից օգնութիւն հասցնել նրանց: մեր հարուստները իրենք էլ մոլորուել են, ձեր մնաց որ օգնեն վնասուածներին, թէեւ տարաբարութեամբ Ժողովուրդը 400 ռուբլի, բայց ձեր բերանին քսեալ չնչին գումարը, եթէ արտապատ մի օգնութիւն չլինի—եթէ բաւելանում տեղութիւնը՝ օգնութեան չը հասնի իւր արդիւնաբեր Ղալարին: Այն, անտանելի է և թերեւ աւելի յուսահատական լինէր քաղաքացիների գրութիւնը, եթէ չունենար մի գործունեայ, եռանդալից գաւառապետ, ինչպէս գնեկաւ-մայր Մարգարիտ է, որի օգնութեամբ բուռն ջանքեր է գործ դրում պատահուածքը փակելու և ջրին ընթացք տալու, որ հիւանդ թէ քաղաքից և թէ այգիներից: վերջապէս որը աշխատում է տեղութեան գանձարանից 30,000 ռ. փոխառութիւն անել Թիֆլիսի ամբարկակները վերանորոգելու համար, որպէս զի ապագայում վտանգների առաջն առնուած լինի:

Երկուօր քրեւո Նպատակն էր մեր բազմաշաւար քաղաքի գրութիւնը ներկայացնել մեր ազգայիններին և նորից գրգռել մեր քաղաքացիներին, որ որքան կարող են օգնեն իրենց հայրենիքին՝ գործ դրել, որը փայտով, որը շրջով՝ զուրէր դառնով կարողանան Բարձրագիւր բարկութիւնից ազատուել և քրեւոտակային սերով վերաբերուելով իրենց մերձաւորներին, իրենք ևս դժուարութիւններից ազատուած լինին...

Գ. Բ. Միլ. 1889 թ. 10 յունվարի Ղալար:

ՏՈՆԱՍԹԱՆԻ ԳԻՒՂՈՒՄ

Անգլիացիների օրինակին հետեւելով, ես էլ կամեցայ օտն օրերը անցկացնել գիւղում, խաղաղ ընտանեկան կիսանքի մէջ. կամեցայ հեռանալ առ օրական մեծ քաղաքի աղմուկից, դղրոցից, սակայն իմ գիւղը գնալու պատճառը միայն այդ չէր. մեր գիւղում սրանց երկու ամիս առաջ բացուեցաւ դպրոցի նման մի բան, ես կամեցայ տեսնել թնջ գրութեան մէջ է այդ խեղճուկ հիմնարկութիւնը, ինչպէս են սովորում կուշտ, բայց պարզամիտ գիւղացի երեխաները, ինչպէս է վերաբերում գիւղական հասարակութիւնը դէպի նոր բացուած դպրոցը: Բայց որպէս զի մի բանով ուրախացնեմ, քաջալերեմ երեխաներին, միջոց տամ ծնողներին զայդ դպրոցը և այնտեղ տեսնել իրենց դասակների ցոյց սուած յառաջագիւղութիւնը, ես մտածեցի, որ լաւ կը լինէր

ներ, եթէ տօնածառն պէս մի բան սարգէի գիւղում այնպէս, ինչպէս Գերմանիայում Կրեմլեան տօնը կատարուել են Քրեւոտոյի ծառով: սրա համար էլ գնեցի խաղալիքներ, քաղցրեղէններ, գրքոյկներ, մի խօսքով գիւղ բաներ ու ճանապարհ ընկալ գէպի հարկերից: Գիւղ մի տմբող շաբաթ կար մինչև նոր տարին, կիրակի օրը, երբ մտադիր էի տօնածառը կանգնեցնել և ուրախացնել աշակերտներին, բայց այդ մասին արդէն լուրը տարածուել էր ոչ թէ միայն մեր գիւղում, այլ և շրջակայ գիւղերում: Գիւղում անհամբեր սպասում էին այդ օրին, մանաւանդ կարդացողները, որոնց արդէն իրենց վարձակալութեան հասկացրել էր տօնածառն շնանալութիւնը և գործածութիւնը և տօնածառն տուել էր նոր տնուն—«Քրեւոտոյի ծառ»: Կիրակի օրուայ համար հարկաւոր էր տերեւադարձ ծառ, սօճի և որովհետեւ մեր գիւղում այդ ծառից չկայ, մի քանի գիւղացիք աշխատում էին ապացուցանել, որ այդ ծառից կայ այս ինչ այն ինչ տեղը: «Մ. բէգի ասած՝ ծառից ես մինը տեսել եմ Արդամայ ձորի ճկատին, ասում էր գիւղացիներից մէկը: Հասանելի (գետ է) բողազներից էր ծառից շատ կալ—վրայ պրծաւ մի այլ գիւղացի, «սոց դէ մեր տեսած կէնը ծառն ա էլի, տնայն», մէջ մը տեսաւ երկուրդ գիւղացիին: Իսկոյն մարդ ուղարկուեցաւ Արդամայ ձորը այդ ծառն ետեւից և մի լաւ փոփոխիկ սօճի (գիւղի տէրտէքը շամի էր ասելուանում) ծառ բերուեցաւ: Երեւոցութեան թմբում գիւղացիներից մէկը ասում էր միւսներին. «Ս. ձեյ մատաղ կերել ծառն ա էլի, տնայն», մէջ մը տեսաւ երեք, իսկան չենք, ինչ երեք գիւղում, որ իմանանք, թէ էր ինչ ա լինելու, մեր կիսանքում հու շիւր չենք տեսել, ամա Տմիկ տեսանք, որ լաւ բան ա, էր էլ շիւրն պէս մի բան կրել էլի, ըմբարեւ ըլի ըրցի տղէն, հու փիս բան չի սարգիլ մեզ հմար, ասում են Քրեւոտոյի ծառ պէտք է կաղնեցի գարգալի, ով ա իմանում, աշխարհում ինչեք կան»: Մինչև նոր տարին ես ամենայն օր յաճախում էի ուսումնարանի դասերին, դիտում էի աշակերտներին՝ նրանց ըմբռնողութեան և ընդունակութեան մասին մի օր և է զաղափար կաղնեւու համար: Ուսումնարանը գտնուում է գիւղի ամենալաւ ամբարաններից մէկում և բաղկացած է ընդամենը երկու սենեակից: մէկում կենում է ուսուցիչը, միւսում, առաւել մեծում, սովորում են աշակերտները, որոնց թիւը հասնում է 35-ի: Վարձակալութեան թափանցի է սրանց երեք կարգի. առաջին կարգում նստած են Նորիկները, որոնք ոչ կարգաւ նստած են ոչ գրել: կարգով կարգում ետեւ են նրանք, որոնք հայրենի վայրաւոր կարգում են ու գրում, երրորդ կարգում նստած են մեծերը, որոնք մայրենի լեզուում փոքր ի շատէ հրմուտ են և սակաւ ծանօթ ուսուցիչ լեզուին: Աշակերտները նստած են երկար նստարանների վրայ, ունին հարկաւոր աշակերտական պատուքներ, դժբաղդաւոր դաստանը չկայ գրատախտակ և վարժապետը մեծ նեղութիւն է քաշում, երբ փոքրների հետ գրութեան դասերով է գրադուած լինում: Արեւելեան պատի վրայով, բայց որպէս զի մի բանով ուրախացնեմ, քաջալերեմ երեխաներին, միջոց տամ ծնողներին զայդ դպրոցը և այնտեղ տեսնել իրենց դասակների ցոյց սուած յառաջագիւղութիւնը, ես մտածեցի, որ լաւ կը լինէր

ընդունաւ սենեակին, Դասատունը մըտնելուն պէս աշակերտները վեր են կենում իրենց տեղերը և գլուխ տալիս, նրանց հաղուստը ամենհասարակ գիւղական հաղուստ է, նրանց ոտները դարձաբար են քնալամանի և կիւղաշուրթի տրեխները, Աշակերտները բոլորը զուարթ և առողջ են, մեծ ուղարկութեամբ լսում են վարժապետի ասած խօսքերին, սուր են և ընդունակ, ասքան աշակերտները մէջ միայն մէկին է անընդունակ, հաւատարմութեամբ են ինչ վարժապետը, թէ որքան սիրում են իրենց վարժապետին և չեն ձանձրանում նրա դասերը, դրա ամենալաւ սաղացոյցը այն է, որ երբ վերջանում են դասերը, աշակերտները դժգոհութեամբ են տուն գնում և շատ անգամ վարժապետի զօրք կողմն են շարունակում ու խնդրում, որ այս ինչ ու այն ինչ բաները իրենց հասկացնէ, պատմէ, Գիւղացիներն էլ յարգում են իրենց վարժապետին, կրթման չօրանի չօրանքներով գիւղացիներն ապրելով են վարժապետի դասերին և հետաքրքրութեամբ լսում են, «Տղերք ջան, ասում է արցունքները մէկը միւսին, քանի որ ասում են օրհնած, օրհնած, վարժապետ հա, ամեն բան հայում է աշակերտներին բերում դնում, որ ուղիւն էլ ու պէտք է մտքովը պահել, սովորել թէ որ էսպէս քնայ, հաստատ է մի օր փրկուիս դուռնաք»:

Հաստ և կերակր օրը, նոր տարին, մի ցուրտ և մառախուղաւոր օր, Դեռ նախընթաց երկուօրեայ պատրաստել, զարդարել էինք Քրիստոսի ծառը գոյն գոյն, գիւղ բաներով, Կերակր օրը առաւօտունից մինչև երեկոյ գիւղ կանայք խումբ խումբ գալիս էին տեսնելու Քրիստոսի ծառը և օրը մի կուգէի, օրը մի շահի և աւել գլուխում էին ծառի տակը և գնում հարեւաններին պատմելու իրենց տեսածը, դասատունը, որտեղ դրած էր ստանաւորը, կատարեալ ուրախութեամբ էր դարձել, տղամարդկանց և աշակերտներին օրով չէին թողնում ներս մտնել և աշակերտները անկարգաբերել հետաքրքրութեանց շարժում անդադար գալիս էին և պատահականները նայում, Հաստ և երեկոյան 6 ժամը, դաւանները (գիւղական նուագածները խումբը) ուսումնարանի բակում հնչեցնել խաղացող զուռնէն, դրողաց ամբողջ գիւղը, Դաստիարակ, որոնք չէին իմանում բանը ինչու է, ասում էին, «Ա, ձեզ մատաղ, էս աղջկ պատ օրին ետարք որ սարսաղն ա հրանքի նստացնում վերե թաղին, էսպէս բան ըսկի տեսել չենք մեր օրում»:

Դասատունը զուռնէնը դնում և մէջը թափում ցան աշակերտները և գիւղական ժողովուրդը խորհրդաւոր կերպով քննելով Քրիստոսի ծառը լուսաւորում և բնական իրենց տրեխներով, մոտեցնում և շողջողում իրենց տրեխներով, Աշակերտները իրենց տրեխներով և 5 զուռնէններով մօթալի փափախներով ծառի շուրջ կողմում շրջան կազմեցին, դրանց ետևում տեղաւորուեցան հանգիստականները, կից սենեակում, որի դռները բաց էին այս անգամ, կանգնած էին կանայք և աղջկերք, դասաւանդը թառ էին եղել մի անկիւնում, Բոլորեքեան լուել էին, վարժապետը հրամայեց աշակերտներին նրբել Տղանական աղօթքը, հանգիստականները վեր առան իրենց գլուխները փափախները և դասատուն մէջ հնչեց «Հայր մեր» ծանր եղանակով, իրեն անգամ աշակերտներին բացատրեցաւ, բոլորն առաջ, ստանաւոր գործածութիւնը և նշանակութիւնը և ապա երգեցին մի քանի երգեր, որոնց ընդմիջում էր զուռնէնը, երգերից առաւել զիւր եկան ժողովուրդին հետեւաւանները:

«Մենք ենք մանուկներ թ, գիւղացիք» և Արեգակը դուրս է եկել պապալարով, այս վերջին երգի հետևեալ տողերը—«Ե՛րբ տղայի բուն է տարել խռովալով, տրեխները շուն է տարել մըմալով»:

Հոմերոսական ծիծաղ յարուցին հանգիստականները, մէջ ժամանակն էր արդէն երեխաներն ընծաներ բաժանել ստանաւորը, Մի ամիս է մէջ դրած էին փոքր թղթ-թերթով օրը 50 տոմսակ, ամեն համեմատ մի պարգև ստանաւոր Քրիստոսի ծառից, Բացի բոլոր աշակերտները, ստանաւոր ստացան նաև ուրեշ փոքր տղերք և աղջկերք, Մէկ ամիս վրայ դրած էր «առ քեզ տրաքը» և նա ստացաւ պաշտօն կոնֆէտ, ընդ ընդ ընդ ընդ և «Վերապետի պիւրպէ» և կանանցից մէկը փոփաքը—այս հոգեմ գլուխը, կրակի կեանք դուրս—մարդը վրդապետ և լինելու է, Մեծ աշակերտները ստացան նաև մի-մի փոքր գրքիկ ուսանողներին հրատարակութիւնները, Նոր բոլոր ընծաները բաժանուեցան, երեխաները երաք ցոյց տալով ստացած գրքի բաները, հրճում ու ծիծաղում էին, դաւանները կենդանւոր պար սկսեցին ածել և աշակերտները մէկը միւսի ետևից սկսեցին պար գալ, կրկին «Հայր մեր» ասելով փոքրներին զօրքաւորութեամբ կարողացանք հեռացնել մանկական այդ անմեղ զուարճութիւնը, ես անշարժ ուրախ էի, Նրեխաները գնալուց յետոյ մնացին մեծները, վարժապետը մի փոքր ծառով յայտնեց գիւղացիներին, որ ուսումնարանը մի քանի անհրաժեշտ իրեր չունի և թէ ցանկալի է լինէր, որ հանգիստականները ով որքան կարող է մի բան նուրբ ուսումնարանի օգտին, Պատուաւոր գիւղացիները մէկը ամիս էին ձեռնի սկսեց շրջել սենեակում և փող հաւաքել, ամենայն անգամ երբ նրան փող էին տալիս, բարձր ձայնով, ինչպէս այդ սովորութիւն կայ անել հարսանքներում, կանգնում էր փլանանց փլանը միմանէլ, փստանը մի արասի կամ երկու կապէլ—չէ կինայ, չէ կինայ, այսպէս ասելով կարողացաւ մօտ 12 բոլոր փող հաւաքուել, Սրանց յետոյ թղթաց գուռնի ձէնը և գիւղացի սկսեցին կուռ կուռի տուած գոգի պարը, որ սկսեցում մեղմ, կամաց կամաց սաստկացաւ և ետևին փոխուեցաւ:

Մուրաք

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ-ԿԱԹՈՒԼԻԿ ՀԱՄԱԾԻՐ:

1828 թ. սեպտեմբ 12-ին Թիւրքիայի Արեւմտեան թաղաքում գործեցաւ ռուս—Թուրքական հարաբերական դաշնադրութիւնը, Այդ դաշնադրութեամբ թղթահալու քրիստոնեաները երաւունք ունէին Ռուսիա գաղթելու:

1828 թ. հոկտեմբ 10-ին ռուսաց Կովկասեան բանակի գլխաւոր հրամանատար քաղաք Պոստիսկը թողեց Կարին քաղաքը և վերադարձաւ Կովկաս: Գրաքի հետ գաղթեցին հաղուստը ընտանիքներ, որոնք թողնելով իրենց ծննդավայրը և կալուածները, բնակութիւն հաստատեցին Կովկասում *): Այդ գաղթականները թուում կար նաև ազգամիջին հայ-կաթոլիկ ժողովուրդը՝ բազմաթիւ, վարժապետներով և քահանայներով, հայ-կաթոլիկները գնաւորուեցան Ախալցխայի, Ախալքալաքի, Լոռու և Շիրակի գաւառներում:

1835 թ. Բոսնիա գաւառից 28 տուն հայ-կաթ. ժողովուրդ, հայր Եփրեմ վարդ, Սարգսեանի առաջնորդութեամբ:

* թէ որքան տառապանք քաղցին կարինցի գաղթականները, ընթերցողն այդ կարող տեսնել մեր մի այս յօդուածում, «Նոր-Գար» 1886 թ. № 110.

Թեամբ եկաւ Թիֆլիս և բնակութիւն հաստատեց Թիֆլիսի Սոլովակ աստուծ թաղում: Այդ ժամանակ Թիֆլիսում կային ընդամենը 10 տուն հայ-կաթոլիկներ, որոնք, ինչպէս Թիֆլիսի բոլոր հայերը, մօտաւորով իրենց մայրենի լեզուն, խօսում էին վրաց լեզուով: Հայ-կաթոլիկները Թիֆլիսում չունէին իրենց համար սեփական եկեղեցի, այլ հոգեւոր պաշտամունքը կատարում էին մօտաւոր տան մէջ:

1837 թ. հոկտեմբ 7-ին Թիֆլիս արցիւն Ն. Կ. Մ. Նիկողայոս I կայսրը, Գաղթական հայ-կաթոլիկները յարմար միջոց համարեցին խնդրամատոյց լինելու՝ եկեղեցու շինութեան թոյլտուութիւն ստանալու համար: Ն. Կ. Մ. Նիկողայոս I կայսրն ընդունեց հայ-կաթոլիկներին խնդրելու 1839 թ. Թուրքիայի հայ-կաթոլիկներին շնորհակցելու եկեղեցու տեղ, Թիֆլիսի Մէլի փողոցում, հայր Աւետիսեց ս. Աստուծածնայ (Ձիւրաշէն) եկեղեցու հարաւային կողմում: Գաղթական հայ-կաթոլիկները հիմնեցին, շինեցին և աւարտեցին եկեղեցին:

1845 թ. սեպտեմբ 8-ին, հայր Եփրեմը հանգիստաւոր կերպով օծեց նորաշէն եկեղեցին, ուր ներկայ էին շատ բազմաթիւ անձեր, ընդ որս և ինքը Կովկասի փոխարքան իշ. Վորոնցովը:

Ինչպէս բոլոր հայ-կաթոլիկ եկեղեցիներում, նոյնպէս և Թիֆլիսի նորաշէն ս. Աստուծածնայ եկեղեցում խօսք չկայ որ բոլոր ժամասացութիւնը, հոգեւոր պաշտամունքը և ս. պատարագը կատարում էին հայոց, մայրենի լեզուով: Համաձայն Հայաստանեայ Առաքելական սուրբ եկեղեցու կանոնների, նոյն ժամագրքը, նոյն մատուցելու է մայր լեզուով, այս բանը և հարկէ սաստիկ դեր չէր գալիս այն ժամանակի լատին պրեկատներին և պատերներին, որոնք համոզուած էին, որ հայ-կաթոլիկները պահպանելով իրենց մայրենի լեզուն, երբ և իցէ կը վերադառնան իրենց մայրենի եկեղեցու գիւղը, եւ որպէս զի հայ-կաթոլիկ համայնքը մէջ անհրաժեշտութիւն և երկպառակութիւն լինի և ուժեղ ջլատուի, լատին պրեկատները բնիկ Թիֆլիսեցի հայ-կաթոլիկներին բերանով պահանջեցին, որ նորաշէն հայ-կաթ. եկեղեցում գոնէ ամիս մէկ անգամ վրաց լեզուով լինի պատարագը: Այս բանին դէմ կեցան եկեղեցու տէր գաղթական հայ-կաթոլիկները և թոյլ չտուին, որ իրենց եկեղեցու մէջ վրաց լեզուն մուտք գործէ, և գուցէ եղուկութիւնները հասնէին իրենց նախնային, բայց բարեբաղդաբար, Նիկողայոս I կայսրը հրովարտեց համաձայն, նրանք պտտուեցան ու միայն Կովկասեց, այլ և ամբողջ Ռուսիայի:

1850 թ. Թուրքիա Ախալցխայում վախճանուեց հայր Եփրեմ Սարգսեանը, և այդպիսով Թիֆլիսի հայ-կաթ. համայնքը զրկուեցաւ իւր արժան հովիւից: Հայ-կաթոլիկները խնդրեցին Վիեննայի Միութեամբ Միաբանութիւնից, որ իրենց հովիւ ուղարկէ Թիֆլիս: Միութեամբ Արքահայրը ուղարկեց Թիֆլիսեցի Հայր Զաքարեան վարդ. Գաղթականներին, որ ընդունուեցաւ ժողովուրդը մեծ համակրութեամբ:

1867 թ. Թուրքիա Լուսիմ-կաթոլիկ պրեկատ Մարք-Միլան-Օրդովիկին խնդրեց հայ-կաթ. եկեղեցականներին, որ իրեն թոյլ տան հայ-կաթ. եկեղեցու մէջ լատին եկեղեցի պատարագ անելու, ստուծաւորներին թէ շատ փառնալից, լեհացի, աւստրիացի Թիֆլիսեան հայ-կաթ. կաթոլիկներ չեն հասկանում հայոց լեզուն:

Հայ-կաթոլիկները միեմբ Երուսաղիմ խնդրեց, որով վերջինս ստիպուեցաւ նոր եկեղեցի շինելու մասին մը:

տաճիւ: Եւ իբրեք, նա Կովկասում եկեղեցու շինութեան տեղ ձեռք բերեց և սկսեց շինել: Այդ եկեղեցու շինութեան շատ նպատեցին Թիֆլիսի հայ-կաթոլիկներին իրենց յատուկ բարեգործութեամբ:

1877 թ. օգոստոսի 12-ին այդ եկեղեցին օծուեցաւ յանուն սրբոց առաքելոց Պետրոսի և Պողոսի:

(Կը շարունակուի)

ԹՂԹԱՎԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.Լ.ԲԱՍԱՆԻՐՈՒՄ, 8 լուսնավար. Անի քաղաքից ոչ շատ հեռու, դէպի հրախալի կողմը, ձիւղ ալիտեղ, որ Շիրակի կենդրոնատեղին է կազմում և որտեղ միանում են Ախուրեան և Ռազգետիւր, գտնուում է մի հայաբնակ գիւղ «Վաղարապատ» անունով, որ շրջապատուած է բազմաթիւ նմանապէս հայաբնակ գիւղերով:

Չնայելով, որ սրանց դեռ շատ տարիներ առաջ այդ գիւղերը համար գաղացուած էր մի ուսումնարան բանալու պահանջ, որպէս զի իրենց բազմաթիւ հայ մանուկները չմնային տեղի և առանց կրթութեան, այնուամենայնիւ աղքատի մի կարեւոր ուսումնարանի բացումը հայ ներկայութեւ միայն իրագործուած է, վերջին շաւր Վաղարապատ գիւղում, շնորհիւ պայտն Ալէքսանդր Խաչակեանցի:

Անցեալ նոյեմբ 30-ին, երեկոյան դէմ, ժամանեց Վաղարապատ գիւղ Ալէքսանդրապոլի փոխանորդ գերապետի Գրեգորի Առաւանան, հրամանաւ վեհափառ Կաթողիկոսի, նորք հաստատուած ուսումնարանը հանգիստաւոր կերպով բանալու համար, կնքելով նրան հիմնադրի անունով «Ալէքսանդրեան», և ի մէջ այլոց ընտրելու հոգարարութեան անդամներ, համաձայն եկեղեցական-ճակատի հայոց ուսումնարանների կանոնադրութեան:

Դեկտ. մէկին, հինգշաբթի օրը, գիւղական եկեղեցում կատարուելով ս. պատարագը, (որը շնորհիւ սրբազան հօր՝ ունեցաւ մի առանձին շուրջ հրաւիրած էին շրջակայ գիւղերից նաև մի քանի քահանայներ, երգող տիւրացուներ և ժողովուրդի ներկայացուցիչներ): Ս. պատարագից յետոյ, սրբազան հօր կարգադրութեամբ, երգեցիկ խումբը սկսեց երգել ազգային երգեր՝ երբ արդէն պատարագուած էին ուղեւորուելու դէպի դպրոցը:

Հոգեւորական դասը և սրա ետևից ժողովուրդը հետևում էին երգեցիկ խմբին, որ խաչով ու խաչաձողով և քաղցր երգեցողութեամբ ընթանում էր առաջ դէպի ուսումնարան:

Գաղացական հանդէսն և ըստ պատանի օրհնութեան ծէսերը կատարելուց յետոյ՝ սրբազան հայրը մի բանախօսութիւն արեւ, աշխատելով ժողովուրդին հասկացնելու ուսման առաւելութիւններն և ուսումնարանի մեծ կարգը:

Բանախօսութիւնից յետոյ ընտրուեցան վեց հոգի, զանազան գիւղերից, որոնցից երեքը հոգարարութեան պաշտօն վարելու համար, իսկ միւս երեքն ընտրուեցան նրանց փոխանորդ, ժողովուրդի ցանկութեան համեմատ:

Այդ բոլորից յետոյ Սրբազան հայրը բարեհաճեց մի երկու քահանայներ հետ խաչելու պ. Ա. Խաչակեանցի մօտ, որից յետոյ անմիջապէս վերադարձաւ քաղաք:

Ներկայութեւ ուսումնարանն աւազուեցաւ հրամանով, որ վեհափառ Կաթողիկոսի հրամանով շրջակայ գիւղերից 13-ը պատարագում են ամեն տարի շարունակաբար յատկացնել ուսումնարանին, եկեղեցական քանձաւորանց, 25-ական լուսնի, որ անում է

325 բուր, Բացի սրանց, և հարկէ, կը լինին և թողալաւոր աշակերտներ, իսկ ինչ վերաբերում է ուսումնարանական գանազան ծախքերին, դրանցից արդէն մի քանիսը համարեա ապահովուած են, այսպէս օրինակ, 1) ուսումնարանի շինութիւնը, որ բաղկացած է տան և երեք սենեակներից, ամբողջապէս նուիրել է ուսումնարանին պարոն Ա. Խաչակեանցը, 2) նուիրել է նոյն պարոնը և սկզբնական ուսումնարանական իրողէնների համար ծախսելու մինչև 100 բուր, և 3) նոյն պարոնի իւր խնդրաքէն մէջ, (որը ներկայացրած էր վ. Կաթողիկոսին թոյլտուութիւն ստանալու համար) պարտականութիւն է առել իւր վրայ լրացնելու ուսումնարանական բոլոր ծախքերը, ինչ միայն եկամուտը չի բաւականաւոր և երբ ուսումնարանի դրութիւնը վատանալու կը լինի:

Մենք չուզեցինք դեռ լինել պարոն հիմնադրի արած ջանապահ մանրագումարի ծախսերը, որոնք պատկառելի գումար են կազմում: Ուսումնարանի գոյութիւնը պահպանելու համար, սուրբ պարտականութիւն կայ մեզ բոլորիս վրայ մասնակցելու և հոգալու նրա մասին, որովհետեւ մի մարդի վրայ չպէտք է թողնել գործը բոլոր ծանրութիւնը: Ուստի խնդրում է մեր համագործակիցները, որ սմանք լրագործի, սմանք գանազան գրքերով (գրադարանի համար) օժանդակեն այս ուսումնարանին, որ նշանաւոր կենդանի է շրջակայում: Արդէն մի քանի պարոններ ընծայել են ուսումնարանին առաջնկայ տարուայ համար լրագործներ: Ցանկացողները պէտք է ուսումնարանին դիմեն այս հասցէով—Ալէքսանդրեան ուսումնարանին, յանձնել քաղաքում պարոն Վարոս Սօչոեանցին:

Յ. Զաքար.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԵՄԱՆԻԱ.—Գաղթականներ խնդրեք քանի գնում աւելի հետաքրքրեք և ծանրկերպարանք է ստանում: Գերմանիան նորանոր տեղեր է աշխատում ձեռք բերել, բայց որովհետեւ մինչև այժմ յայտնի իրած երկրներն կամ արդէն անցած են դաւանաւորութիւնների ձեռքը և կամ անկախ դերք ունին, ուստի Գերմանիան ամեն մի քայլում հանդիպում է դժուարութիւնների և ուրեշները հաշիւները ընդհատում: Այժմ էլ խնդրել Ստամբուլ կղզիները մասին է: Բաւական հետաքրքիր շարժում է կատարում այդ կղզիներում և երեւ շուտով ընդհանուր ուղարկութեան առաւելական կը լինի: Վերջին հետաքրքիր հարցը լուրերին հայելու է աւելի ծանր կերպարանք է ստանում: Գերմանական զորահրկիւնները ուրմբակոծել են շատ տներ, որոնք պատկանում են Ամերիկայի հպատակներին կամ այն անձերին, որոնք գտնուած են Միացեալ-Նահանգների հովանաւորութեան տակ: Նոյն ամերիկական շատ գրոշակներ էլ այլեր են: Բոլոր այս միջոցները Գերմանիան գործադրել է այն պատճառով, որ Գերմանիայի դէմ ապստամբած բնիկներին առաջնորդող Կայսրը Միացեալ-Նահանգների քաղաքացի է: Բայց, յայտնի է, որ Վաշինգտոնի կարինէն արդէն յայտարարուել էր, որ ինքը պատասխանատու չէ և ոչինչ խառնուք չէ տուել: Վաշինգտոն Միացեալ-Նահանգների կառավարութիւնը բո-

Типографія конторы газеты Кавказъ, Гол. пр., д. Читахова